
ÚNOR 1948 A KATOLICKÁ CÍRKEV

Václav Babička

Radikalizace mas, k níž zpravidla dochází ve státech zatažených do válečných konfliktů, se po první světové válce projevila u nás i silným protiklerikálním, proticírkevním a zčásti i protináboženským hnutím. Po druhé světové válce se tato situace neopakovala, československá společnost se chovala k církvím vcelku neutrálně a ani uvnitř církví nedošlo k nějakému výraznému pnutí. V českých zemích sice docházelo k perzekuci německého duchovenstva, ale dělo se tak z důvodů národnostních a nikoliv náboženských. Také na Slovensku neměly zákroky proti některým církevním činitelům náboženské pozadí, ale byly důsledkem propojení katolické církve na Slovensku s mocenskými elitami Slovenského státu. V českých zemích se naopak uznale přijímal podíl duchovenstva na protinacistickém odboji, jenž řada duchovních zaplatila ztrátou svobody i života. Pozice katolické církve byly posíleny i tím, že dva katoličtí duchovní – představitelé lidové strany – se významně podíleli na práci exilové vlády v Londýně, přivedli lidovou stranu do svazku Národní fronty a byli členy poválečných čs. vlád.

Vliv katolické církve v ČSR po r. 1945 byl tedy nezanedbatelný a politické síly, které vedly boj o moc, musely kalkulovat především s ideovým vlivem katolicismu. Komunisté, kteří nemohli počítat s tím, že by se katolická církev v jejich mocenském zápase proti demokratickým silám přiklonila na jejich stranu, usilovali alespon o paralyzování jejího vlivu. V dílčích otázkách, jako byla pozemková reforma či školské zákony, nalézali podporu i u obou socialistických stran. Součástí komunistické taktiky bylo i podněcování rozkolu mezi církevní hierarchií a nižším duchovenstvem a snaha o uvolnění vazeb katolické církve v ČSR na Vatikán s cílem ustavit národní církev, která by byla povolná státní moci a která by díky své izolaci nevyvolávala nežádoucí reakce mezinárodní veřejnosti.

Z tohoto hlediska je namístě otázka, zda si katolická církev v období rozhodujícího mocenského střetnutí po druhé světové válce toto nebezpečí uvědomovala, zda a jak mu čelila a zda se v únorových dnech 1948 zmobilizovala k nějaké akci, která by se pokusila podpořit zvrat politického vývoje ve prospěch demokratických sil. Chování katolické církve v únorových dnech 1948 dosud nebylo podrobněji zkoumáno a analyzováno¹ a tato studie je prvním pokusem o rekapitulaci a rozbor této stránky historických událostí na podkladě pramenů komunistické a církevní provenience, především materiálů evidenčního odboru ÚV KSČ a registratury ordinariátu arcibiskupa J. Berana.

Je třeba říci, že katolická církev se po válce vcelku úzkostlivě střežila toho, aby jí někdo mohl vytknout, že zasahuje do politického dění. Kněží ve vládě a v parlamentu vystupovali jako reprezentanti své politické strany a rozhodně ne jako prodloužená ruka církve. Je známa nespokojenost arcibiskupa Berana s tím, že ministři Šrámek a Hála nedostatečně hájili zájmy církve v otázce parcelace církevních statků, i jeho nechuť udělovat kněžím církevní dispens pro kandidaturu v parlamentních volbách. Z poválečného období je znám jeden významnější případ, kdy si předseda KSČ Kl. Gottwald stěžoval na zasahování církve do politiky. Týkal se pastýřského listu slovenských biskupů k volbám v r. 1946, v němž vyzývali věřící, aby volili strany zaručující náboženskou svobodu. Gottwald to interpretoval jako agitaci pro Demokratickou stranu a stěžoval si na to na zasedání Národní fronty 12. června 1946. Přes Šrámkovo ohrazení, že biskupové mají právo všeobecně radit věřícím, jak mají volit, trval Gottwald na své kritické interpretaci.² I když je zřejmé, že výzva slovenských biskupů byla zahrocena proti KSS a že ve slovenských poměrech nepřímo znamenala podporu Demokratické strany, formulačně se vyvarovala podpory nebo odsouzení konkrétní politické strany a argumentovala výhradně náboženskou svobodou.

Komunisté považovali katolickou církev za svého přirozeného protivníka a usilovali o to, aby o dění v ní získali co nejvíce informací nejen z veřejných, ale i důvěrných zdrojů. Proto evidenční oddělení ÚV KSČ v čele s Karlem Švábem si vybudovalo svou agenturu nejen v nekomunistických politických stranách, ale i v katolické církvi.³ Informátorem komunistů byl dokonce člověk z blízkého okolí arcibiskupa Berana, jeho komorník František Linhart. Za informátora byl získán i katecheta František Jedlička na doporučení dr. Pavla Křivského,⁴ původně želivského premonstráta, který vystoupil z řádu a pracoval v Ústředním archivu ministerstva vnitra (později se mu komunisté odvděčili uvězněním po procesu s funkcionáři Junáka).⁵

Rostoucí napětí a konflikty mezi politickými stranami i v celé společnosti přivodily, že koncem roku 1947 se i představitelé katolické církve začali vyslovovat k veřejným záležitostem. Činili to ovšem způsobem sobě vlastním – prostřednictvím pastýřských listů, jimiž se obraceli na věřící. Zásadní obsah, shrnující pohled církve na současnou realitu, přinesl společný pastýřský list čs. biskupů a ordinářů ze zasedání biskupské konference dne 19. listopadu 1947.⁶

V úvodu listu hodnotí biskupové současnou dobu jako vážnou pro celé lidstvo i pro náš národ. Proto se cítí povinni promluvit, a to i ze závazku přísahy věrnosti státu, kterou složili při nástupu do úřadu. Pohnutkou jejich kritického vystoupení byl „vzrůstající úpadek mravnosti“. Jak dále biskupové vysvětlili, neměli tím na mysli jen individuální morálku, „nýbrž úpadek celkové mravnos-

ti, jejímž základem jsou opatrnost, statečnost, spravedlnost a mírnost“. Tím již zamířili do oblasti veřejného života a zde svou kritiku mravního úpadku dále rozvinuli: „Přibývá demagogické troufalosti a smělosti poměrně s ubýváním statečnosti opravdových charakterů, a přece nebylo nikdy tolik třeba pevnosti povahové jako v našich dobách.“ A dále: „Co tu zbytečných řečí, slavností, projevů a podniků! Jen aby dav se nějakým způsobem zabavil a aby jeho pozornost byla odvrácena od mnohých nedostatků a nesprávností.“ Biskupové tu neuvádějí žádné konkrétní příklady a události, jen konstatují celkový dojem z prožívaných událostí. Nenavrhují opatření, nesugerují rozhodnutí, spíše se snaží poskytnout morální oporu těm, kdo sdílejí stejné pocity a názory a kdo mají možnost je ve veřejném životě uplatnit.

Od všeobecné kritiky politické a společenské atmosféry u nás přistupují pak biskupové ke kritice konkrétních exekutivních kroků státních orgánů, právního řádu a právní kultury. Úpadek spravedlnosti považují za nejzlobnější, což rozvádějí takto: „Jsou do nebe volající křivdy páchané pod rouškou práva a spravedlnosti na majetku a osobním právu. Je zneužíváno a znehodnocováno i jméno národní očisty k provádění vrcholných nespravedlností.“ V této pasáži se však nelze ubránit dojmu, že tu církevní představitelé nevystupují jen jako nadstraniční pozorovatelé a mravní autorita, ale i jako obhájci vlastních zájmů. Některé formulace totiž živě připomínají probíhající spor o pozemkovou reformu na církevních statcích. Obhajoba těchto zájmů byla samozřejmě právem i povinností biskupů, ale zde ji skryli za obhajobu celospolečenských zájmů.

Následující pasáž pastýřského listu se dotýká vlastního pole střetu – zápasu o veřejné mínění. „A je věru smutné, že neupřímnost, nečestnost a lživé překrucování zaplavuje i vrstvy udávající tón kultury a že je tak i veřejné mínění v nebezpečí nesprávného ovlivňování.“ Tady možná bylo více na místě sestoupit z morální roviny vyjadřování ke konkrétnější a přesnější analýze, neboť v zápase o veřejné mínění církev mohla – a měla – vystupovat jako rovnocenný partner politickým silám. Konec konců tento pastýřský list nebyl ničím jiným než pokusem o změnu veřejného mínění. V tomto bodě si zřejmě biskupové neuvědomili důležitost svých slov, která mohla být zesílena opuštěním abstraktní roviny uvažování, rozšířena o konkrétní analýzu manipulace s veřejným míněním a doplněna vlastním konceptem informační politiky.

Závěr první části pastýřského listu je patetickým apelem na politiky: „Běda národu, který by byl veden po těchto nebezpečných cestách! Zapřísaháme vás proto všechny, kdož z vůle lidu jste odpovědní za správu našich věcí, zamyslete se nad skutečným stavem poměrů našich! Máte velkou odpovědnost před národem i před Bohem.“ Tato pasáž naznačuje, komu vlastně byl pastýřský list především adresován: čs. politikům. Tato forma komunikace je však problematic-

ká. Četli či slyšeli politikové pastýřské listy? A pokud se s nimi seznámili – brali si je k srdci a řídili se jimi? Možná ti, kteří byli aktivními katolíky, ale těch byla menšina. A tak se vracíme k roli veřejného mínění. Pokud se myšlenek a názorů obsažených v pastýřském listě nezmocnilo veřejné mínění, neměly šanci se prosadit. Vliv na veřejné mínění, jak jsme si již naznačili výše, však nebyl silnou stránkou tohoto pastýřského listu.

Druhá část pastýřského listu se vyjadřovala k připravovanému školskému zákonu a kritizovala především chystaný ideologický monopol, prosazovaný ve výuce dějepisu, filosofie a dalších humanitních předmětů. Závěr listu se ještě vracel k pozemkové reformě, při jejímž provádění se církev obávala o ztrátu svých budov.

Pastýřský list z 19.11.1947 byl až dosud nejostřejší kritikou vládní politiky ze strany katolické církve, a to vládní politiky jako takové, ne jen v otázkách církevní politiky. Šlo skutečně o politiku vlády, ne pouze o praktiky komunistů, kteří ovšem už tehdejší politice udávali hlavní tón. Bezprostředním podnětem ke kritice nebyla žádná konkrétní událost, byla to celková politická situace a klima ve společnosti a příležitostí byla biskupská konference. Důsaznost této kritiky byla omezena, jak jsem již naznačil, některými příliš idealistickými východisky a přístupy. O ohlasu pastýřského listu ve společnosti není nic známo a asi se omezil na katolické kruhy.

Opožděnou reakcí na tento pastýřský list byl až dopis Ústředny Státní bezpečnosti při ministerstvu vnitra arcibiskupské konsistoři v Praze dne 29. ledna 1948.⁷ Ústředna StB se dozvěděla o existenci pastýřského listu z hlášení nižších bezpečnostních orgánů a vyhodnotila jej tak, že proti výslovnému zákazu podle § 303 II. odst. trestního zákona list obsahoval záležitosti státního a politického života, kritizoval navrhované zákony v oboru školství a pozemkové reformy a ukládal duchovním, aby ho přečetli z kazatelny nejbližší neděli po obdržení. Reakce Státní bezpečnosti byla nejen opožděná, ale i hloupá. Z dopisu není patrné, zda to bylo dáno malou operativností StB nebo zda byla tato reakce nějak záměrně načasována. Ani arcibiskup Beran s odpovědí nespěchal a reagoval až 10. března 1948.⁸ Zaslal StB text inkriminovaného pastýřského listu a na vysvětlenou, snad i s mírnou ironií, dodal: „Pastýřský list byl legálně vydán a publikován 19. listopadu 1947. Byl uveřejněn ve mnohých denních listech, v jiných byl komentován. Byl doručen i některým členům tehdejší vlády. Nikdo se nad vydáním a publikováním onoho pastýřského listu nepozastavoval, neboť odpovídal na problémy svobodně a veřejně v denním tisku probírané. Není také známo, že by byl býval někdo pobouřen čtením jeho.“

Posud známé prameny nedávají odpověď na otázku, zda církevní hierarchie zamýšlela pastýřským listem z 19. listopadu 1947 zahájit soustavnější formaci

veřejného mínění a tlak na vládu či zda se jednalo o jednorázovou akci, po níž církev zaujala vyčkávací stanovisko. Je fakt, že tlak na vládu se nijak výrazně nestupňoval a vliv na veřejné mínění nebyl nijak výrazný. Další pastýřský list z 11. prosince 1947 se vyjadřoval hlavně k připravovanému školskému zákonu. Když se biskupové nedočkali odpovědi ze strany vlády na své návrhy a požadavky, rozhodli se urgovat vládní stanovisko zvláštním dopisem dne 26. ledna 1948.⁹ Připomněli nejprve, že ke školské otázce zaslali již vládě memorandum na podzim roku 1946, pak vládě dali na vědomí rezoluci z manifestace katolického lidu v květnu 1947 a pastýřský list z listopadové biskupské konference. Ani na jeden z těchto dokumentů vláda nereagovala.

Biskupové v tomto dopise překračují rámec diskuse o školském zákonu, i když formálně se k tomuto rámci hlásí. Připouštějí i nutnost školské reformy a některé výhody jednotné školy. Pak však s jistým patosem adresují vládě tři výzvy: „Ale z lásky k národu a státu zapřísaháme všechny, kdož budou rozhodovati:

1. V zájmu demokracie a z ohledu na skutečnou vůli i skutečné přání většiny národa neničte zákonem svobodu přesvědčení a svobodu náboženskou stále ještě zaručovanou dosud platící ústavou a nerušte sliby slavnostně dané a stvrzené jak v Košicích, tak i na nejvyšších místech.

2. V nynější světové tak vážné situaci nepřipravujte náš stát, jemuž věrní jsme a věrní zůstatí chceme, o dobrou pověst, jako státu demokratického, v cizině. Uvažte dobře, jak právě toho využije státu našemu nepřátelská propaganda, která se chápe každé příležitosti, aby mohla prohloubiti ještě propast mezi námi a Slováky. Berete na sebe velkou zodpovědnost!

3. Nerozdmychujte kulturní boj, který by musel nastati po uzákonění předlohy přes všechno ujišťování, že si nikdo u nás kulturního boje nepřejí. Nesměli bychom mlčet, abychom nebyli zrádci svého národa, jenž by jistě vnitřními rozpory nesmírně trpěl a jenž by nezbytně hynul mravně i kulturně.

Voláme úpěnlivě, neničte ovoce tolika obětí, zpečetěných krví umučených a utrýzněných, kteří trpěli a umírali za vnitřní pokoj a blaho nás všech!“

Tento dopis je pozoruhodný po psychologické stránce. To, že biskupové vládu zapřísahají a připomínají jí její míru zodpovědnosti, znamená, že se stavějí do pozice vyšší mravní autority než jaké požívá vláda. Vědomě opouštějí odbornou rovinu problému a otázku školské reformy povyšují, nebo ji využívají jako záminku, na rovinu všeobecné diskuse o demokracii, svobodě, ideologii a kultuře. Formulace o „stále ještě“ zaručovaných svobodách a „dosud platící ústavě“ naznačují, že si biskupové uvědomovali, že čs. společnost stojí na rozcestí, z něhož jedna cesta vede ke ztrátě svobody a demokracie. V tom dostává jejich dopis profétický charakter. Na druhé straně v jiných pasážích dopisu pod-

léhají dobové frazeologii počínající studené války (poukazy na nepřátelskou propagandu) a zaštiťují se národními zájmy a odkazem odboje, přičemž tato argumentace je jen zčásti věcně oprávněná a spíše je součástí taktického postupu zatlačit vládu do defenzívy. Po psychologické stránce je tento dopis zajímavým pokusem o to, jak zdánlivě nepřekročit hranici mezi církevním děním a politikou, ale přitom se ve vážné chvíli vývoje našeho státu k politické situaci vyslovit.

Na tento dopis konečně vláda zareagovala, odpověď arcibiskupu Beranovi však byla velmi chladná.¹⁰ Byl ujištěn, že připomínky k osnově základního školského zákona jsou vedeny v patrnosti a že se předseda vlády vynasnaží, aby tato osnova plně odpovídala zásadám Košického vládního programu i budovatelského vládního programu, které přijaly všechny strany Národní fronty. Zásadní diskuse tak byla odmítnuta, odborná diskuse o školském zákonu byla vyhrazena vládě a premiér Gottwald se farizejsky stylizoval do pozice obhájce církevních zájmů (ovšem v intencích vládních programů), který však nemůže zaručit, že se mu podaří svůj názor ve vládě prosadit. Vláda se tak nenechala přitlačit ke zdi a do defenzivní role odsoudila církev.

Druhým jablkem sváru mezi církví a státem byla pozemková reforma. Dne 2. února 1948 intervenoval arcibiskup Beran u předsedy vlády Gottwalda ve věci parcelace církevních statků. Ani v tomto případě Beran neuspěl. Gottwald ho vyzval, aby mu církev předložila, jakou částku z výnosu církevních statků vynakládá na udržování nemocnic, sirotčinců a j. zdravotních a sociálních zařízení, a slíbil, že napříště tato vydání ponese vláda.¹¹ Tím již nastínil budoucí model hospodářského zajištění života církví, které vedlo k fatální závislosti církví na státu a stalo se jedním z nástrojů ovládnutí života církví.

Arcibiskup Beran citlivě vnímal zhoršující se politickou situaci a ohrožení demokracie. Vážnost doby vyjádřil ve svém pastýřském listu na hromnice 2. února 1948:¹² „Až bude v Čechách nejhůře, má být podle dávné pověsti nalezen již tak dlouho hledaný hrob naší bl. Anežky. Třebaže tolik toužíme, aby konečně už byly vypátrány ostatky bl. Anežky, třebaže se na ten úmysl i modlíme, přece si na druhé straně nepřejeme, aby poměry v Čechách i v celém našem státě ve zhoršení dospívaly k vrcholu. Nemůžeme však říci, že by poměry naše nebyly těžké. Jsou smutné, velmi smutné, takové, jakých si nezasloužil náš dobrý lid po tak smutných a těžkých utrpeních.“ I když komunisty výslovně nejmenoval, bylo z tónu listu zřejmé, že právě je činí odpovědnými za politický a morální vývoj u nás a že jejich počínání považuje za demagogické. Arcibiskupova slova jsou prodchnuta snahou otevřít lidem oči, aby nepodléhali klamným a líbivým frázím: „Kdo rozdmychuje bratrovražedné boje u nás, je největším nepřitelem národa! A jsou, kteří je rozdmychují! Neskrývejte se za lid! Lid, ten dobrý náš

lid, si nepřeje toho, co mu přičítáte!“ Arcibiskup byl svázán tím, že se nemohl pouštět do hodnocení politické situace a jednotlivých sil, které ji utvářely. Jednak to církvi nepřísluší, jednak to postavení církve v čs. státě neumožňovalo. Tato slabost církevní pozice však byla jen zdánlivá, neboť pomocí náboženské symboliky se mohl arcibiskup Beran vyjádřit k současné situaci daleko důrazněji než by to mohl učinit politicky angažovaný činitel či komentátor. Symbolika kříže umožnila arcibiskupovi označit odpůrce kříže – komunisty – za nástroj ďábla, použít účinnou analogii komunistů s nacisty a na pozadí antagonismu pravdy a lži vyslovit obavu z ohrožení pravdy a z důsledků vítězství lži: „Kříž Kristův zvítězil nad křížem hákovým, kříž Kristův vítězí nade všemi, kdož proti kříži bojují. Satan byl, je a bude vždy vůdcem odpůrců kříže.... A pod křížem Kristovým vroucně prosme za vítězství pravdy v našem národě. Vítězství lži by znovu na náš národ uvalilo pohromu doby braniborské.“

Únorové dny roku 1948 asi arcibiskup Beran úzkostlivě prožíval ne v obavě o svou osobu, ale o budoucnost našich národů. Netečnost politiků k jeho návrhům a oslychavost veřejnosti k jeho varováním ho asi přiváděla k poznání, že zvrát je možný již jen v transcendentální náboženské rovině. S tím asi souvisí jeho opatření přednesené na schůzi konsistoře 18. února 1948, aby ve dnech, v nichž bývá po oraci „A cunctis“ imperata „Pro Ecclesia“, se místo ní použila imperata č. 11 „Contra persecutores et male agentes“. ¹³ Téhož dne požádal arcibiskup Čs. rozhlas, aby do vysílání zařadil jeho výzvu: „Arcibiskup dr. Beran důtklivě vybízí všechny věřící, aby soukromě i veřejně úpěnlivě se modlili za mír a pokoj v národě našem.“ ¹⁴

Dle známých pramenů se zdá, že tušení budoucí katastrofy neproniklo ani do širších řad církevních představených. Břevnovský arcipat Anastáz Opasek vzpomíná, že na rozdíl od roku 1938, kdy byli představení klášterů upozorněni, aby učinili opatření na ochranu církevních archivů a majetku, se jim v roce 1948 žádného varování nedostalo. Odjezd pronuncia Rittera z Prahy si vykládá jako tušení zkušeného církevního diplomata příštích událostí. „Pochybuji, že my, ostatní představení v Čechách, na Moravě a pravděpodobně i na Slovensku, bychom byli připraveni na totální pohromu a očekávali ji“, píše A. Opasek. ¹⁵ Kaplan v Horním Štěpánově a později známý biskup podzemní církve Felix Maria Davídek věnoval v předúnorových dnech veškerou energii přípravě na vytvoření katolické university a je příznačné, že 24. února 1948, den před rozhodnutím mocenského boje, zařizuje tisk indexů a diplomů pro Katolické Athenaeum Chrlice. ¹⁶ Ani ve vzpomínkách Dominika Pecky se v prožitku únorových dní 1948 neobjevuje pocit osudového rozhodnutí. Pecka vzpomíná na to, že gymnasium, na němž učil, se připojilo 25. února ke generální stávce a jakou měli studenti radost, že jim odpadlo vyučování. ¹⁷ Nitranský arcibiskup Karol Kmeťko 18. února 1948 rozeslal list biskupským úřadům na Slovensku, obsa-

hující návrhy opatření proti brigádám mládeže na stavbě trati Hronská Dúbrava – Banská Štiavnica a banskobystrický biskup Andrej Škrábik se listem z 21. února k odmítnutí brigád mládeže připojil.¹⁸ Českobudějovický biskup Josef Hlouch byl 25. února v Praze, kde v chrámu sv. Jakuba probíhala duchovní obnova pro muže. Biskup Hlouch zde vystoupil s přednáškou „O Božím řádu ve státě“.¹⁹

I arcibiskup Beran, jehož tušení příštího vývoje bylo neklamně a který se snažil ovlivnit dění svými pastýřskými listy a modlitbou, se při jiných veřejných projevech choval rezervovaně k probíhajícím událostem. Dne 21. února napsal dopis Národní jednotě severočeské, zřejmě jako odpověď na její dopis z 19. ledna, v němž arcibiskupa žádala o projev pro časopis *Náš Hraničář*. Beran nemá ve svém listě žádnou narážku na současnou události a dává členům Národní jednoty severočeské tři rady ryze náboženského obsahu: podporovat náboženství jako morální základ zdravé společnosti, neznescvěcovat neděle a promýšlet sociální význam čtvrtého přikázání (cti otce svého a matku svou, abys dlouho živ byl a dobře se ti vedlo na zemi) a upevňovat rodinu.²⁰ Dne 23. února celebroid arcibiskup v katedrále sv. Víta slavnostní bohoslužbu k jubileu zvolení a korunovace papeže Pia XII.²¹ a není mi známo, že by při kázání učinil nějaké prohlášení k současné situaci, které by veřejně zapůsobilo.

Na politické scéně únorových dnů se pouze epizodně objevil litoměřický biskup Štěpán Trochta. Komunistům zřejmě nestačila podpora několika katolických kněží v čele s Josefem Plojharem a chtěli svůj vliv podepřít i získáním někoho z biskupů pro spolupráci. 23. února pozval Alexej Čepička biskupa Trochtu, s nímž se znal jako se spoluvězněm z Dachau, do Prahy a nabídl mu členství v Ústředním akčním výboru Národní fronty. Trochta si vyhradil poradu na nunciatuře a poté nabídku odmítl.²² Tím tato epizoda skončila a komunistům se nepodařilo vrazit klín do biskupského sboru. Autorka knihy o biskupu Hlouchovi hodnotí přístup církevních představitelů k politickému dění věcně: „Bohužel je však třeba přiznat, že tváří v tvář převratu zůstala církev se svými představiteli zpočátku stejně bezradná jako ostatní. Ani ona nedokázala ukázat národu jasnou cestu. Biskupové se ale brzy vzpamatovávají a po vzoru Krista se namísto politického řešení snaží vést lid ke křesťanské morálce.“²³

Karel Kaplan²⁴ uvádí, že vzrůstající nezákonnost a zneužívání Bezpečnosti pro cíle KSČ vyvolalo schůzky církevních činitelů s vedoucími politiky nekomunistických stran. Od 19. února, kdy se ministři tří nekomunistických stran definitivně rozhodli podat demisi, se údajně schůzky konaly každodenně. K. Kaplan nejmenuje církevní činitele, kteří tato jednání vedli. Není také patrné, zda schůzky měly za cíl získat podporu katolické církve pro kroky nekomunistických stran, či zda církevní činitelé v těchto schůzkách hledali podporu pro hájení církevních zájmů a shromažďovali informace o výhledech politického

vývoje. Zdá se, že tyto schůzky měly spíše informativní charakter a nerodila se na nich zásadní rozhodnutí politického charakteru. Gottwald se domníval, že z těchto schůzek vzešel pastýřský list arcibiskupa Berana k vládní krizi, vydaný 25. února, a komunistické vedení bylo přesvědčeno, že tyto schůzky vedly k politickému sblížení arcibiskupa s prezidentem Benešem.

Domnívám se, že prohlášení arcibiskupa Berana k vnitropolitické situaci nebylo dohodnuto na nějaké schůzce s politiky a vycházelo z dosavadní linie arcibiskupových názorů a činů. Z hlediska politického vývoje také přišlo pozdě, až 25. února, kdy již bylo vše rozhodnuto, a pokud by skutečně nějak bylo inspirováno nekomunistickými politiky, pak toto načasování by bylo další z řetězce taktických chyb, jichž se v únorové vládní krizi dopustili

Arcibiskup Beran vydal 25. února dva veřejné dokumenty, které vlastně obsahovaly výzvy a svolání obsažené již v dřívějších pastýřských listech a nové bylo jen jejich načasování. Politikům bylo určeno svolání „Nemlč, arcibiskuppe! Nesmíš mlčet!“²⁵ V úvodu svolání je cítit arcibiskupovu zdrženlivost a snad již rezignaci, které ho srážely od úmyslu vystoupit dříve. Přiznává, že podnětem mu byl anonymní dopis, obsahující výzvy, jež vložil do názvu svého svolání, a další naléhání věřících, aby v této rozhodné chvíli dějin zaujal stanovisko k vnitropolitické situaci. Zdá se, že cítil jistou marnost svého počínání, když se ptá, zda má smysl mluvit. „Laviny řítící se nezadržíš,“ – takový je výraz jeho rozčarování. Přesto znovu vznáší několik apelů na státníky, v porovnání s dřívějšími vystoupeními však nepoměrně mírnějších: „Vzpamatujte se! Víím, že nechcete rozdmýchovat bratrovražedné boje, ale takto se jim nevyhnete. Zamyslete se nad svou odpovědností!... Udržujte právní řád! Všichni schválili zásadní program socialisace. Všichni k němu pracovali a chtějí pracovat. Právní cestou se dosáhne trvalejších reforem, i těch nejradikálnějších.... Neničte odkaz presidenta osvoboditele a práci presidenta budovatele!“ Ze závěru svolání číší arcibiskupova skepse: „Budou také upřímně chápána má slova? Chci doufat.“

Karel Kaplan hodnotí Beranovo svolání takto: „Byla to výzva, namířená proti politické perzekuci a nezákonnostem, které v masovém měřítku provázely zrod komunistické moci. Zazněla pozdě a zůstala už bez účinku.“²⁶ K tomu je třeba dodat, že arcibiskup byl k tomuto svolání spíše dotlačen a že zůstal daleko za ostrostí a jasností svých prohlášení z přelomu let 1947/1948.

Druhý dokument, který arcibiskup Beran vydal 25. února, byl leták „Katolickým křesťanům a všem lidem dobré vůle“.²⁷ Leták je laděn převážně nábožensky. Z textu je cítit, že arcibiskup již seznal, že mocenský boj je rozhodnut a že nyní hlavně půjde o mravní zdraví národa a o změnu politiky ne násilím, ale změnou smýšlení. Nevyzývá k odporu proti politikům, ale k tomu, aby se za ně křesťané modlili. Z arcibiskupových slov je cítit, že přítomnost je rozhodnuta

a je třeba obracet pohled k budoucnosti: „Žijeme v době nad jiné vážné. Rozumíme-li znamením doby, poznáváme, že prožíváme kritické chvíle dějin. Nepochybujeme o dobré vůli mnohých členů národa a jeho představitelů. Jako křesťané však víme, že tato sama nestačí. Velká část národa sešla s cest víry a mravnosti. Je třeba modliteb, je třeba pokání, tj. změny smýšlení. Katolíci pochopí tuto výzvu a budou se snažit denní společnou modlitbou růžence vyprošovat národu Boží milosrdenství a světlo jeho představitelům! Ti, kteří nejsou spojeni touž vírou s katolickou církví, necht' se spojí s námi v jednom úsilí společných proseb a společného smíru! Přiberte k modlitbám nevinné děti, jejichž modlitby podle výroku Kristova pronikají před Boží tvář! Spojme se v modlitbách o pravý mír! Změňme smýšlení, pokud je čas!“ Můžeme se ptát, čím bylo způsobeno zmírnění Beranova postoje za poslední 3 týdny. Byly to taktické ohledy vůči nové vládní garnituře, aby si ji církev hned na počátku její vlády nezneprátlila zcela nesmiřitelným způsobem? Nebo to bylo pod dojmem masových stávek a demonstrací a znejistěním, jaká je skutečná vůle většiny národa? Dokumenty na to odpověď nedávají. Snad to ještě v budoucnu osvětlí některá osobní svědectví.

Ze dne 26. února pochází jiné prohlášení k politické situaci, které vydali „zástupcové a představitelé křesťanských církví v Československu“.²⁸ Na exempláři dochovaném v osobním archivu arcibiskupa Berana nejsou uvedeny podpisy signatářů, jen rukou je připsáno Petr, což asi znamená, že iniciátorem prohlášení byl lidovecký ministr nové Gottwaldovy vlády Alois Petr. Podle formulace prohlášení je zřejmé, že se k němu hlásili příslušníci různých křesťanských církví, a není známo, že by je podepsal někdo z katolických biskupů. Je to prohlášení loyality k nové vládě. Probíhající mocenský zápas je charakterizován jako „udržení a dobudování naší lidové demokracie“. Z poslušnosti vůči křesťanským zásadám vyvozují signatáři podporu Národní frontě a jejím akčním výborům a „přimknutí se“ k nové vládě. Přihlášení se k novému politickému kursu je označováno jako náboženský a mravní imperativ. Postoj těchto lidí by měl být podroben psychologickému zkoumání, jež by snad odhalilo, proč upadli do tak zásadního omylu, pokud svůj postoj minili vážně a pokud nebyl výsledkem prospěchářské spekulace. Domnívám se, že ve většině případů nešlo o kariérismus a pokrytectví, ale skutečně o neuvědomělý omyl, způsobený posunem občanských hodnot po přestálé světové válce.

Komunistům však takové prohlášení, které nebylo podepsáno biskupy, nestačilo. Proto se Rudolf Slánský s Alexejem Čepičkou dohodli, že Čepička pozve arcibiskupa Berana na návštěvu a pokusí se ho přimět k tomu, aby zaujal veřejně kladné stanovisko k posledním událostem. Beran Čepičkův návrh odmítl, ale uvolil se svolat biskupskou konferenci.²⁹ V hlášení evidenčnímu odboru ÚV KSČ dne 4. března psal informátor, že na biskupské konferenci, která se

toho dne sešla v Brně, bude přijato loyální prohlášení všech biskupů vůči Gotwaldově vládě.³⁰ Informátor byl o tom pevně přesvědčen, neboť se domníval, že vláda učinila v otázce církevního majetku, církevního školství a tisku takové vstřícné kroky, že budou biskupy přijaty se zadostiučiněním. Z tónu zpravodajského hlášení je však patrné, že komunisté přistupovali k jednání s biskupy jako prohnání obchodníci. Potřebovali v tu chvíli od biskupů prohlášení loyality, proto byli ochotni jim leccos slíbit, ale bylo zřejmé, že jejich sliby nebyly míněny vážně a opravdově.

Z biskupské konference v Brně byly odeslány dva různorodé dopisy. Adresátem jednoho byl papež Pius XII. a čs. biskupové se na něj obraceli v souvislosti s nedávným 9. výročím jeho zvolení a korunovace. Dopis Piu XII. se dochoval ve dvou verzích, které se od sebe poněkud liší. Jedna verze má podobu čistopisu a je podepsána všemi biskupy a ordináři kromě arcibiskupa Berana.³¹ Druhá verze se dochovala v konceptu a je podepsána arcibiskupem Beranem jménem všech biskupů a ordinářů ČSR.³² Ze způsobu dochování lze usuzovat, že tato druhá verze byla papeži odeslána (z mého označení první a druhá verze neplyne pořadí vzniku jednotlivých verzí, to není z dokumentů patrné). Obě verze mají podobnou strukturu. Biskupové a ordináři děkují Svatému Otci za zasláný povzbudivý dopis (nepodařilo se mi ho nalézt), vyznávají věrnost církvi a papeži, vyjadřují odhodlání k obětavé službě a vyslovují blahopřání k výročí Piova pontifikátu. Srovnáním obou verzí jsou postřehnutelné dva jemné významové posuny. V poděkování za papežův dopis se oceňuje povzbuzení v práci a zápasu (volba těchto výrazů je nepochybně odrazem aktuálních událostí) za svobodu a práva církve – v Beranově dopise je použito vznešenější označení „*Sanctae Matris Ecclesiae*“. Druhá nuance se objevuje ve větě, v níž se biskupové zavazují ke službě „pro naše blaho“ („*pro salute nostra*“), což lze chápat jako blaho národa, kdežto pražský arcibiskup použil výraz „*pro salute animarum*“ – pro blaho duší. Aniž bych chtěl z těchto jemností vyvozovat dalekosáhlé závěry, nemohu se ubránit pocitu, že list podepsaný biskupy a ordináři vyjadřoval spíše dobové občanské pocity, kdežto list arcibiskupa Berana mířil více do duchovní oblasti. Odpovídalo by to arcibiskupovu vývoji, jak se projevil srovnáním pastýřského listu z 2. února a svolání z 25. února a který, jak ještě uvidíme, pokračoval tímto směrem nadále.

Adresátem druhého dopisu³³ z biskupské konference byl ministr spravedlnosti Alexej Čepička, který se dožadoval loyálního veřejného vystoupení arcibiskupa Berana. Obsah dopisu zapůsobil na Čepičku asi jako ledová sprcha, neboť byl v naprostém protikladu k tomu, co Čepička očekával. Biskupové mu napsali, že nepovažují za nutné vydávat zvláštní prohlášení k politické situaci, neboť církev se neváže na žádnou politickou nebo státní formu. Žádali, aby vztah státu a církve se řešil jednáním mezi Svatou stolicí a státem. Za vážné

prehmaty biskupové eufemisticky označili počínající perzekuci, projevující se násilným zabíráním církevních budov a ústavů, zbavováním úřadů kněží, řeholníků a řeholnic, zastavením vydávání většiny katolických časopisů a mařením činnosti katolických spolků. Ujistili Čepičku, že církev zachová nadstranickost a nepolitčnost, ale požadovali, aby na věřící nebyl vyvíjen nátlak ke vstupu do politických stran spojený s požadavkem prohlášení souhlasu s ideologií strany. Opětovně odmítli souhlasit s politickými kandidaturami kněží. Místo prohlášení loyality si musel Čepička přečíst trpkou výčitku: „Bolí nás, že událostmi posledních týdnů byly v duši národa vyvolány zmatky, jež v důsledcích otrásly jeho mravním a právním cítěním. Toto nikdy nepřispívá k požehnanému rozvoji a mravní zdatnosti národa a státu.“

Vedení KSČ přijalo dopis biskupů s přesvědčením, že církevní hierarchie se připravuje k odporu. Proto se A. Čepička sešel 8. března znovu s arcibiskupem Beranem, aby zjistil jeho názory na současnou situaci. V duchu dopisu z biskupské konference pražský arcibiskup navrhl, aby byl ustaven sbor ze zástupců vlády a církve, který by řešil nastalé konflikty. Podle Čepičkovy zprávy Gottwaldovi bylo toto Beranovou podmínkou, aby mohl vydat požadované veřejné prohlášení. Nedával však vládě žádné ultimátum, uznával ji za legální a z toho důvodu se vyjádřil za katolíky, že jsou k vládě loyální.³⁴

Ve dnech 10. a 11. března přinesl denní tisk³⁵ stručné výňatky z dopisu biskupů, které neobsahovaly žádná kontroverzní prohlášení. V komentářích to bylo lživě hodnoceno jako vyjádření kladného poměru katolických biskupů k nové vládě. V řadách biskupů to způsobilo nejistotu a možná i trochu zmatek. Česko-budějovický biskup Hlouch a brněnský biskup Skoupý napsali 11. března nezávisle na sobě arcibiskupu Beranovi dopisy, v nichž se dotazují, zda byl dopis Čepičkovi nějak dodatečně redigován, a přimlouvají se za to, aby byl otištěn celý, nezkrácený, neboť tiskové zprávy o něm působí zmatek a zklamání.³⁶

Manipulace s textem dopisu biskupů A. Čepičkovi možná byla příčinou toho, že se začaly šířit zprávy o rozporu mezi arcibiskupem Beranem a ostatními biskupy. Informátor evidenčního odboru ÚV KSČ psal ve svém hlášení (až 3 týdny po biskupské konferenci v Brně), že biskupové obviňovali Berana z přílišného komunismu. Udával, že Beran změnil svůj původně neutrální postoj a dal příkaz k vytvoření akčních výborů na teologické fakultě University Karlovy a v Charitě.³⁷

Arcibiskup Beran byl asi bolestně dotčen dezinformační kampaní, která se začala rozvíjet. Pravděpodobně v těchto dnech poskytl prohlášení pro Katolickou informační službu, že se nikdy neodchýlil od svého zásadního stanoviska – zůstat vždy a ve všem nadstranický a nadpolitický. Konstatoval, že jeho jména bylo zneužito, a proto se rozhodl nezúčastnit se žádných veřejných slavností.³⁸

Považoval za potřebné oslovit i kněžstvo své arcidiecéze, a proto 17. března sepsal prohlášení, které bylo vydáno následujícího dne jako oběžník konsistoře.³⁹ Distancoval se od prohlášení jednotlivců a korporací, kteří se zaštiťovali jeho jménem a autoritou. Distancoval se i od jakýchkoliv politických aktivit: „Zdůrazňuji znovu, že za svůj a katolického kněžstva jedině správný postoj považuji věnovat se svědomitě plnění stavovských, kněžských a náboženských povinností, přesně odlišovat činnost náboženskou od činnosti politické, jíž nechť se věnují výlučně laici. Nikomu jsem též nedal instrukce, aby kněží vstupovali do té neb oné politické strany. Věnujme se náboženské výchově lidí. Je nás málo a na tomto poli jistě nejlépe se uplatníme. Pomáhejme též modlitbou a smírnými obětmi. To je úsek naší působnosti, tím nejúčinněji prospějeme státu i svému národu.“ Toto prohlášení je dalším potvrzením posunu ve veřejném vystupování arcibiskupa Berana do výlučné oblasti duchovního a náboženského života.

Myslím, že arcibiskup Beran již v únorových dnech roku 1948 vycítil, že budoucnost církve v Československu spočívá v přimknutí se k duchovním hodnotám a že vstup na politické kolbiště by jí jen ublížil. Toto osobní poznání se snažil veřejně vyznávat a přesvědčoval o něm i věřící. Nebyla to přitom kapitula před režimem, byla to jen uvážlivá volba zbraní, která církvi dávala šanci přes ztráty a ústupy čestně obstát a přežít. Své přesvědčení vtělil arcibiskup Beran i do poselství „Milá mládeži!“⁴⁰, jež je nedatováno, ale pravděpodobně pochází z roku 1948. V něm arcibiskup reaguje na omezování činnosti a rušení spolků a nabádá k tomu, aby na nich mládež příliš nelpěla, neboť spolková činnost často odváděla od činnosti náboženské. „Jestliže nebude vašim skupinám povolena činnost spolková, budete se věnovat výhradně činnosti náboženské a jsem přesvědčen, že tím nejen pro sebe získáte více, ale že prospějete i účinněji národu“ – tak zněla otcovská a pastýřská rada arcibiskupova.

Rozbor několika dokumentů představitelů katolické církve z konce r. 1947 a prvních měsíců r. 1948 umožňuje charakterizovat postoj katolické církve v ČSR k mocenskému zápasu politických sil, který v té době u nás vrcholil. Je poněkud na závalu, že neznáme podrobně stanoviska ostatních biskupů kromě arcibiskupa Berana, neboť ordinariátní registratury z jiných diecézí se nedochovaly nebo zatím nebyly objeveny. Lze však předpokládat, že v zásadních otázkách se postoje biskupů nelišily, neboť byly koordinovány na biskupských konferencích a arcibiskup Beran je mohl jako primas katolické církve v ČSR ovlivňovat.

Ukazuje se, že klíčovou otázkou pro další osud katolické církve byl její vliv na veřejné mínění. Ten byl poměrně slabý a neodpovídal počtu katolíků v ČSR. Příčiny byly jak vnější, tak vnitrocírkevní. Pozice katolické církve byly od dob první republiky a Slovenského štátu oslabeny. V katolické církvi se také obecně

prosazovala distance od politického života ve smyslu neúčasti duchovenstva v politických funkcích nebo postupného odchodu z těchto funkcí a deklarování nepolitičnosti a nadstranickosti církve. Část věřících a duchovenstva v důsledku celkového posunu poválečného politického myšlení doleva stála pod ideovým vlivem levicových stran a ani lidová strana nehájila jednoznačně a důrazně zájmy církve. Řada věřících byla členy KSČ a i někteří duchovní spolupracovali s touto stranou.

Získat rozhodující část veřejného mínění na svou stranu se církvi nepodařilo hlavně z toho důvodu, že veřejná vystoupení jejích představitelů se zprvu úzce zaměřovala na obhajobu práv a zájmů církve v otázkách pozemkové a školské reformy. Obrácení pozornosti na celospolečenské problémy demokracie, veřejné morálky a politické kultury, které se projevuje v biskupských dokumentech od konce ledna 1948, již přichází pozdě. Od počátku je ve vystupování církevních představitelů patrný defenzivní postoj. Snaha o udržení statu quo v církevně politických poměrech postupně přechází až v úsilí nekapitulovat před přicházejícím brutálním režimem a zachovat si charakterní tvář a neposkvřněný štít. V únorových dnech je u církevních představitelů patrné uchýlení se do čistě duchovní, náboženské sféry jako do místa trvalých, nezcizitelných hodnot, které byly nadějí církve na přežití a nadějí národa na budoucí obrodu.

Ptáme-li se, zda se církev v únorových dnech 1948 pokusila ovlivnit politický vývoj u nás a zda tak mohla učinit, musíme konstatovat, že toho nebyla schopna. Její vliv nebyl tak rozsáhlý a mocný a spíše měla co dělat sama se sebou, aby z těchto převratných událostí vyšla se ctí. Nelze to vytýkat nejvyšším představitelům církve – biskupům. Byli to lidé osobně přímí a řada z nich za okupace i později osvědčila svou statečnost. Vnitřní soudržnost církve však byla oslabená a působení na veřejnost omezené, takže ani výzvy biskupů nemohly mít takový ohlas, který by reálně mohl ovlivnit veřejné dění. Jinou otázkou je, zda u politiků, kteří v tomto směru očekávali od církve více, to nebyl spíše projev alibismu a výčitek svědomí z vlastního selhání. I v delší časové perspektivě a v mezinárodním srovnání je patrné, že role církve v únorových událostech sotva mohla být výrazně jiná, a z pohledu dnešní občanské společnosti je zřejmé, že ukotvení církve v duchovní oblasti je jediné možné, ba dokonce nezastupitelné.

POZNÁMKY

¹ V knize V. Prečana Slovenský katolicizmus pred Februárom 1948, Osveta Bratislava 1961, se sice jedna kapitola nazývá Slovenský katolícky episkopát a Február, ale rozebírá události z podzimu 1947 a ne z února 1948.

- ² Kaplan, Karel: Stát a církev v Československu 1948–1953. Brno, Doplněk 1993, s. 20.
- ³ O činnosti evidenčního oddělení ÚV KSČ píše podrobně Karel Kaplan v knize Pět kapitol o Únoru. Doplněk, Brno 1997.
- ⁴ SÚA, ÚV KSČ, 100/36, 520, kart. 97.
- ⁵ Bílek, Karol: Zemřel PhDr. Pavel Křivský. AČ, 40, 1990, s. 170–172.
- ⁶ SÚA, APA-Ord, 517/10/4, fol. 3–9. Pastýřský list byl otištěn např. v knize Jindřicha Zdenka Charouze „Biskup vyznavač. Josef Karel Matocha 1888–1961“, Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1991, s. 131–137.
- ⁷ Čj. Ústb-4632/48-7/c, uložen v SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 29.
- ⁸ SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 28.
- ⁹ SÚA, APA-Ord, 517/10/6, fol. 29–30.
- ¹⁰ Dopis Úřadu předsednictva vlády arcibiskupu Beranovi ze dne 29. 1. 1948 čj. 200895/48. SÚA, APA-Ord, 517/10/6, fol. 68.
- ¹¹ SÚA, ÚV KSČ, 100/36, 520.0, č. 11648.
- ¹² Pastýřský list publikoval J. Z. Charouz, cit. d., s. 137–140.
- ¹³ SÚA, APA-Ord, 517/16/5, zápisy z porad konsistoře Stylus Curiae Pragensis 1946–1949, str. 66.
- ¹⁴ SÚA, APA-Ord, 517/18/2, fol. 95.
- ¹⁵ Opasek, Anastáz: Dvanáct zastavení. Torst, Praha 1992, ÚSD ČSAV Praha, s. 168–169.
- ¹⁶ Fiala, Petr – Hanuš, Jiří: Koinotés. Felix M. Davídek a skrytá církev. Proglas, Brno 1994, s. 38.
- ¹⁷ Pecka, Dominik: Starý profesor vzpomíná. Zvon, Praha 1996, s. 177.
- ¹⁸ Prečan, Vilém: Slovenský katolicizmus pred Februárom 1948. Osveta Bratislava 1961, obrazová příloha.
- ¹⁹ Šrajerová, Eva: Českobudějovický biskup ThDr. Josef Hlouch. Setkání, České Budějovice 1997, s. 10.
- ²⁰ SÚA, APA-Ord, 517/13/1, fol. 29.
- ²¹ SÚA, APA-Ord, 517/13/2, fol. 47, dopis J. Berana Jindřichu Duškovi do Žatce dne 23.2.1948.
- ²² Morava, Pavel: Kardinal Stephan Trochta. Oesterreichischer Kulturverlag, Thaur/Tirol 1987, s. 166–167.
- ²³ Šrajerová, Eva: cit. d., s. 10–11.
- ²⁴ Kaplan, Karel: Stát a církev..., s. 22.
- ²⁵ Koncept je uložen v SÚA, APA-Ord, 517/13/1, fol. 45. Dle textu otištěného 25.2.1948 v Lidové demokracii a Svobodných novinách vyšla edice svolání v knize Velká mše, Řím, Křestanská akademie 1970, s. 380–381.
- ²⁶ Kaplan, Karel: Stát a církev..., s. 24.
- ²⁷ Velká mše. Řím, Křestanská akademie 1970, s. 382.
- ²⁸ SÚA, APA-Ord, 517/10/6, fol. 105.
- ²⁹ Kaplan, Karel: Stát a církev..., s. 25.

- ³⁰ SÚA, ÚV KSČ, 100/36, 520.2, č. 12071.
- ³¹ SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 18.
- ³² SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 16.
- ³³ SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 12.
- ³⁴ Vyličeno podle K. Kaplana, Stát a církev..., s. 26.
- ³⁵ V registratuře arcibiskupa Berana jsou uloženy výstřižky ze Stráže lidu, Činu a Lidové obrody z 10. 3. a z Obrany lidu z 11. 3. SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 14.
- ³⁶ SÚA, APA-Ord, 517/10/7, fol. 13 a 15.
- ³⁷ SÚA, ÚV KSČ, 100/36, 520, kart. 97, záznam z 26. 3. 1948.
- ³⁸ SÚA, APA-Ord, 517/13/1, fol. 49.
- ³⁹ SÚA, APA-Ord, 517/17/6, fol. 117.
- ⁴⁰ SÚA, APA-Ord, 517/13/1, fol. 48.

ZUSAMMENFASSUNG

FEBRUAR 1948 UND DIE KATHOLISCHE KIRCHE

Václav Babička

Die Repräsentanten der katholischen Kirche in der ČSR bewahrten nach dem zweiten Weltkrieg einen Abstand von den politischen Vorgängen, damit man ihnen die Eingreifen in die Politik nicht vorwerfen kann. Erst am Ende 1947 begannen sie sich zu den öffentlichen Angelegenheiten auszusprechen, und zwar in der Form der Pastoralbriefe. Die zusammenfassende Ansicht der katholischen Kirche auf die gegenwärtige Realität fand ihre Reflexion im gemeinsamen Pastoralbrief der tschechischen Bischöfe und Diözesanbischöfe aus der Tagung der Bischofskonferenz am 19. November 1947. Sie bewerteten darin den gleichzeitigen Moralezustand der tschechoslowakischen Gesellschaft, drückten ihren Standpunkt zur Bodenreform und zum geplanten Schulgesetz aus und kritisierten gerade verlaufenden Kampf um die öffentliche Meinung.

Der nächste Pastoralbrief vom 11. Dezember 1947 betraf vor allem das geplante Schulgesetz. Die Regierung reagierte auf diesen Pastoralbrief nicht, deshalb mahnten die Bischöfe die Regierungsstellungnahme mit einem Mahnbrief vom 26. Januar 1948 an. Die Regierungsantwort war kurz und kalt. Am 2. Februar 1948 intervenierte der Erzbischof Beran beim Ministerpräsidenten Gottwald in der Sache der Parzellierung der Kirchengüter und gab den Pastoralbrief heraus, wo er mittels allegorischer Bilde die Schwere der Zeit entwarf und die Kräfte bezeichnete, die die Nation zum Verfall führen.

An den Tagen der politischen Februarkrise 1948 griff niemand von den kirchlichen Repräsentanten aktiv in die politischen Verhandlungen und öffentlichen Vorgänge ein. In Erzbischof Berans Erklärung wurde besonderen Nachdruck auf die Wahrung der geistigen und sittlichen Werte gelegt. Erst am 25. Februar 1948, am Tage der Kulmination und Entwirrung der politischen Krise, veröffentlichte Erzbischof Beran zwei öffentliche Dokumente. Der Appell „Schweige nicht, Erzbischof! Du darfst nicht schweigen!“ war vielmehr den Politikern bestimmt und forderte sie zum mäßigen Vorgehen und zur Einhaltung der Rechtsordnung auf. Der Flugblatt „An katholische Christen und an alle Menschen des guten Willens“ war den breiten Bürgerschichten bestimmt und forderte vor allem zum Gebet auf.

Die neue kommunistische Regierung brauchte von den Bischöfen eine positive Stellungnahme zu den letzten Ereignissen. A. Čepička lud den Erzbischof Beran ein, um ihn zu einer solchen Erklärung zu bringen. Beran lehnte Čepičkas Vor-

schlag ab, aber er versprach, die Bischofskonferenz einzuberufen. Die sollte sich mit den gleichzeitigen Ereignissen beschäftigen. Die Bischofskonferenz versammelte sich am 4. März in Brno. Von der Versammlung wurden zwei Briefe abgeschickt: der erste an den Papst Pius XII. und der zweite an den Justizminister A. Čepička. Der Brief an Čepička enthielt aber keine Loyalitätserklärung, er tat vielmehr eine kritische Äußerung über die letzten Ereignisse. Die Kommunisten griffen aus dem Brief einige Sätze heraus, die keine Kontroversen beinhalteten, und am 10. und 11. März publizierten sie diese Sätze in der Tagespresse als angeblich positive Äußerung der Bischöfe zur neuen Regierung. Der Erzbischof Beran fühlte sich durch die Desinformationskampagne schmerzlich gekränkt und in den nächsten Erklärungen beschränkte er sich nur auf das Gebiet des geistigen und religiösen Lebens.

Die katholische Kirche beeinflusste die politische Entwicklung in der ČSR im Februar 1948 von Grund aus nicht. Dazu kam es deshalb, daß sie keinen bestimmenden Einfluß auf die öffentliche Meinung hatte.